

**INVESTIGATION OF THE NOVEL “KAPILAND’IN
KOBAYLARI” BASED ON CRITICAL DISCOURSE
ANALYSIS¹**

“Kapiland’ın Kobayları” Romanının Eleştirel Söylem

Çözümlemesi Bağlamında İncelenmesi

Duygu AK BAŞOĞUL²

Abstract

The aim of the study is to investigate the novel “Kapiland’ın Kobayları” written by Miyase Sertbarut by using critical discourse analysis which is one of the qualitative research method. This method can be defined as an approach that determine power factors/relationship within discursive structure, how to create force/power by using discourse and their effects to group(s) applied pressure/power. The based model on analysis is Vienna School (Wodak, de Cillia, Matouschek, Januschiek ve Liebhart)’s approach. Depending on this model, the novel were analyzed in terms of contents, strategies and means and forms of realisation. Also was made socio-psychological descriptions. Finally, the findings of the study were presented, evaluated and recommendations were made accordingly. Reading texts play an important role in improving critical thinking skill. Hence it is expected that the research will contribute to teaching Turkish in the step of deep structure made clear.

Keywords: *Miyase Sertbarut, Kapiland’ın Kobayları, critical discourse analyses, socio-psychological descriptions, Turkish education.*

Özet

Bu araştırmada Miyase Sertbarut’un Kapiland’ın Kobayları adlı ilköğretim romanının nitel araştırma yöntemlerinden biri olan eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Dilsel yapılar arasındaki güç unsurlarını/ilişkilerini; söylemi kullanarak bu güç/baskının nasıl oluşturulduğunu ve güç/baskı uygulanan gruba etkilerini ortaya çıkarmayı temel alan eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında çalışmada araştırma kapsamına alınan ve içerisinde 7-17 yaş arasındaki çocuk ve gençlere uygulanan bir güç ve bu güç ya da baskının aileler ve öğrenciler üzerindeki etkisine ve değişime geçmiş-şimdi-gelecek ekseninde değinilen roman; içerik ve stratejilerin belirlenip söylemdeki dilsel yapılanmanın (biçimsel, yapısal, sözcüksel) çözümlenmesi gibi üç aşaması olan Viyana Okulu temsilcilerinin (Wodak, de Cillia, Matouschek, Januschiek ve Liebhart) yöntemi temel alınarak çözümlenmiştir. Araştırma sürecinde, örneklem olarak seçilen bu yapıdaki söylemler belirlenirken hem romandaki kişilerin hem de yazarın söylemleri dikkate alınmış ve araştırmanın bulgular bölümünde bu söylemler alıntılanmıştır. Aynı zamanda söz konusu yapıda içerikle birlikte kişilerin de ön planda tutulması ve gruplar arasındaki güç yarışının kişiler üzerindeki ruhsal etkisinin de işlenmesi nedeniyle eleştirel söylem çözümlemesi ile birlikte toplumruhbilimsel betimlemelere de yer verilerek elde edilen bulgular ışığında değerlendirme yapıp önerilerde bulunulmuştur. Okuma metinlerinin eleştirel/sorgulayıcı düşünmeyi geliştirmede bir araç olarak kullanıldığı görüşünden hareketle yapılacak bu çözümleme ile ana dili öğrencilerine derin yapının sezdirilmesi aşamasında Türkçe eğitimine katkı sağlanacağı ve bu noktada Türkçe öğretmenlerine yardımcı olunacağı da düşünülmektedir.

¹ Bu çalışma 14-17 Ekim 2014 tarihlerinde İzmir’de gerçekleştirilen 14. Uluslararası Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu’nda sunulan aynı başlıklı sözlü bildirisinin genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

² Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi, e-posta: duyguakbasogul@gmail.com

Anahtar sözcükler: *Miyase Sertbarut, Kapiland’ın Kobayları, eleştirel söylem çözümlemesi, toplumruhbilimsel betimleme, Türkçe eğitimi.*

Giriş

Okuma eğitimi kapsamında yer alan yazın eğitimi “temelde metnin kendisini ön plana çıkararak okuma becerisine ve yazınsal duyarlılık kazandırmaya, eleştirel bir okur kimliği geliştirmeye yöneliktir. Burada amaç öğrencinin yazınsal metnin bütünlüğü içinde düşünmesini sağlayarak metnin yüzeyinde görünen öykü ile derin yapısında gizlenen farklı bir öykü arasındaki ilişkiler ağını tanıyabilmesini ve parça ile bütün arasındaki ilişkileri tartışabilmesini öğretmektir” (Dilidüzgün, 2008: 231-233). Türkçe Öğretim Programı (2006)’nın genel amaçlar bölümünde de Türkçe dersleri aracılığıyla ana dili öğrencilerinin anlama, sıralama, ilişki kurma, sınıflama, sorgulama, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez yapma, yorumlama ve değerlendirme becerilerini geliştirmelerinin hedeflendiği belirtilmektedir. Dolayısıyla yazın eğitimi de bu gelişim sürecinin bir parçasıdır.

Ana dili öğrencisi Türkçe ders kitapları aracılığıyla birçok okuma metni ile karşılaşmaktadır fakat sadece ders kitapları ile yetinilmeyip çağdaş çocuk kitaplarıyla da çalışılarak programda sözü edilen temel becerilerin kazandırılmasına katkı sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda Miyase Sertbarut tarafından kaleme alınan ve 2006 yılında TUDEM Edebiyat Ödülleri İlkgençlik Romanları Birincisi seçilen “Kapiland’ın Kobayları”, 10 yaş üstü okur kitlesi tarafından okunabilecek ilkgençlik romanlarından biridir.

Romanda gençlerde giderek artan şiddet eğilimlerini engellemek amacıyla Kapiland adlı ülke tarafından geliştirilen şurubun (anti-row) öğrenciler tarafından düzenli olarak her gün okul ve anne-babalarının kontrolünde içilmesi ve bu süreçte gençlerde görülen değişiklikler; gençler ve yetişkinlerin bu değişikliklere yaklaşımı ayrıntılı olarak aktarılmaktadır. Romana göre Türkiye’nin Beyhan kenti Aydınlikevler Lisesi’nde görevli olan okul müdürü Çetin Bey validen aldığı emirle öğrencileri toplar ve bundan sonra 7-17 yaş arasındaki tüm çocuk ve gençlerin artan şiddet eğilimini önlemek amacıyla anti-row şurubunu kullanacaklarını belirtir. Roman kahramanı Marjinal (asıl adı Hayri) dışında bütün öğrenciler bu şurubu düzenli olarak içer, bitince de okula gelip yenisini alır. Günlük ölçüler herkes için eşittir, öyle ki boş şişesini doldurmak için bir gün geç ya da erken gelenlerden şüphelenilip şurubu içip içmediği sorgulanır. Teneffüslerde oradan oraya koşan, futbol vb. oynayan, hareketli olan öğrenciler bir hafta içinde tüm bu alışkanlıklarını bırakıp büyük bir yeme isteğiyle kantin kuyrukları oluşturmaya başlamış ve zamanla kilo alarak tombullaşmışlardır. Hepsinin aklında sadece yemek vardır ve sürekli yemektirler. Dolayısıyla bu durum giyim ihtiyacını da doğurmuştur. Ailelerin giderleri artmış ve çocuklarını doyurabilmek için sürekli yiyecek ve giyime para harcar olmuşlardır. Ürünleri diğer ülkelere göre daha ucuza satması ve güvenilir olması nedeniyle bu alımda Kapiland’ın ürettiği yiyecek ve giyim markaları tercih edilmiştir. Böylece tüketim alabildiğine artmıştır. Marjinal’in yakın arkadaşı Mehtap da bu tüketim çılgınlığına kapılmış ve kilo almıştır. Aynaya bakınca kilo aldığını fark etmesine rağmen yeme isteğine bir türlü engel olamamaktadır. O gün Marjinal ile buluştuğunda onun onlar gibi açlık hissetmediğini ve kilo almadığını fark eder ve Marjinal şurubu içmediğini ve şurubun gençlere kilo aldırma özelliğinin olduğunu Mehtap’a itiraf eder. Mehtap bunun üzerine şurup içmeyi bırakır. Mehtap gibi okuldaki biyoloji ve edebiyat öğretmenleri de şurubun öğrencileri değiştirdiğini, kilo alıp artık şiddet eğilimi göstermediklerini fark ederler. Bu durumu yetkili birimlere e-posta yoluyla gizlice aktarmaya çalışan edebiyat öğretmeni Sevda Hanım’ın ise başı beladadır. Kapiland’ın

ajanları tarafından tehdit edilmektedir. Bir gün okulda nöbetçi olan Marjinal'in kilo almadığı dikkatini çeker ve şurubu içmediğinden şüphelenir. Marjinal ve Mehtap'ın, Sevda Hanım ve arkadaşları Ezgi ile Burhan'a bu sorunu itiraf etmeleri neticesinde bir araya gelirler ve bu duruma çözüm ararlar. Çünkü şurubu içenler zamanla kilo alıp yaşlanma belirtileri gösterecek ve sonunda öleceklerdir. Buna neden olan madde ise GDO'dur. Dört arkadaş çözüm olarak bir akşam okula gider ve okulda kimsenin kalmadığından emin olduktan sonra bidonlardaki şurubu boşaltıp yerine çilek ve greyfurt suyu karışımını doldururlar. Okuldan çıkmak için pencereden atlayan Burhan'ın ayağı burkular ve eve geç gider. Eve gittiğinde yalan söylemiş olduğunu anlayan babasının onu azarlaması ve kırıncı sözler söylemesi üzerine babasını cezalandırmak amacıyla okuldan kaçırdığı iki şişe anti-row şurubunu diker. Ertesi gün yaşlanma belirtileri gösterir. Arkadaşları Marjinal, Mehtap, Ezgi ile edebiyat öğretmenleri Sevda Hanım tarafından hastaneye götürülen Burhan'ın kurtulamayacağı doktor tarafından belirtilir. Şurubun etkileri doktora anlatılır, Burhan'la birlikte anti-row şurubu içen diğer on öğrenciyeye yapılan testler sonrasında ilacın tehlikeli olduğu güvenlik birimlerine doktor tarafından gizlice aktarılır. Bunun üzerine güvenlik birimleri tarafından şurup toplatılıp kullanımı yasaklanır. Ölmesi beklenen Burhan ise Marjinal'in bitki uzmanı dedesinin hazırlamış olduğu gençlik ilacı ile kurtarılır. Roman Kapiland'a yüklü bir tazminat ödetilmesi, Türkiye ve diğer ülkeler tarafından Kapiland ile olan ilişkilerin askıya alınması ile sonuçlanır.

Görüldüğü üzere romanda 7-17 yaş arasındaki çocuk ve gençlere uygulanan bir güç ve bu güç ya da baskının aileler ve öğrenciler üzerindeki etkisine ve değişime geçmiş-şimdi-gelecek ekseninde değinilmiştir. Dil kullanımının da bu değişimde etkisinin yadsınamaz olduğu bir gerçektir.

Araştırmanın amacı ve önemi

Uygulamalı dilbilimin önemli konularından biri olan söylem çözümlemesi, son zamanlarda dil öğrenimi ve öğretiminde ilgi odağı haline gelmiştir. Ayrıca sosyal güç, egemenlik, ideoloji gibi kavramlar için kullanılan eleştirel söylem çözümlemesi (ESÇ) alanının farklı sosyal bağlamlarda değişik söylem türlerini çözümlemede farkındalık yaratma açısından öğrencilerin bildirişimsel becerilerini arttıracığı varsayılmaktadır (Doğruer, 2010: 2). Bu bakımdan bu araştırmada yukarıda da belirtildiği üzere ilköğretim romanlarından biri olan, Miyase Sertbarut'a ait "Kapiland'ın Kobayları" adlı yapıtın çeşitli gruplar arasındaki güç ilişkilerini ele alması ve bu baskı durumu neticesinde toplumda olan fiziksel, ruhsal değişiklikleri aktarması nedeniyle ESÇ yöntemiyle, toplumruhsal betimlemeler de yapılarak incelenmesi amaçlanmıştır.

Okuma metinlerinin eleştirel/sorgulayıcı düşünmeyi geliştirmede bir araç olarak kullanıldığı görüşünden hareketle yapılacak bu çözümleme ile ana dili öğrencilerine derin yapının sezdirilmesi aşamasına katkı sağlanacağı ve bu noktada Türkçe öğretmenlerine yardımcı olunacağı da düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma nitel bir çalışmadır ve evren belirlemesine gidilmemiştir. Örneklem olarak ise Miyase Sertbarut'un "Kapiland'ın Kobayları" adlı ilköğretim romanı seçilmiştir. Doküman incelemesi yöntemiyle romandan elde edilen söylem verileri Viyana Okulu temsilcileri (Wodak, de Cillia, Matouschek, Januschiek ve Liebhart) tarafından geliştirilen ve nitel araştırma yöntemlerinden biri sayılan ve içerik ve stratejilerin belirlenip söylemdeki dilsel yapılanmanın (biçimsel, yapısal, sözcüksel) çözümlenmesi gibi üç aşaması olan (Wodak ve

diğerleri, 2009) ESÇ yoluyla analiz edilmiştir. “Bu okulun 1990’dan başlayarak geliştirdiği yaklaşımın diğer ESÇ yaklaşımlarından (İngiliz Okulu temsilcileri: Kress, Hodge, Fowler, Fairclough; Hollanda Okulu temsilcileri: Van Dijk) başlıca farkı disiplinlerarası olması ve daha çok söylemin işlevsel yanına önem vermesidir (Büyükkantarçioğlu, 2001: 178)”. Ancak bu yaklaşım her ne kadar işlev ya da diğer bir deyişle bağlamı ön planda tutuyor olsa da romanda eğer bağlamı etkileyen biçimsel, yapısal, sözcüksel vb. bir durum varsa çalışmada bunlara da değinilecektir. ESÇ yaklaşımında “bir yandan Bernstein’in toplumdilbilimsel yaklaşımının, diğer yandan felsefik, toplumsal ve tarihsel boyutları ile Eleştiri Kuramı’nın izleri de görülmektedir (Büyükkantarçioğlu, 2001: 178)”. Dolayısıyla çalışmada bu kuramların inceliklerinin de gözetildiği söylenebilir. Yapıtta içerikle birlikte kişilerin de ön planda tutulması ve gruplar arasındaki güç yarışının kişiler üzerindeki ruhsal etkisinin de işlenmesi nedeniyle ESÇ ile birlikte toplumruhbilimsel betimlemelere de yer verilmiştir.

Araştırma sürecinde, örneklem olarak seçilen yapıttaki söylemler belirlenirken hem romandaki kişilerin hem de yazarın söylemleri dikkate alınmış ve araştırmanın bulgular bölümünde bu söylemler alıntılanmıştır. Yapıt okunurken romanda işe koşulan stratejilerin neler olduğu, dilsel yapılanmanın nasıl oluşturulduğu ve içeriğin etkisi temel alınarak çözümleme yapılmıştır.

Bulgular³

Konuşur ya da yazar söylemlerinde ideolojisini yansıtmak amacıyla bilinçli veya bilinçsiz olarak çeşitli stratejilere başvurmaktadır. Dil kullanımı yoluyla gerçekleştirilen (Karahan, 2005:128) stratejilere araştırma kapsamına alınan romanda da sıkça yer verildiği gözlemlenmiştir. Buradan hareketle araştırmanın bu bölümünde yapıtta sıkça görülen stratejilere⁴ romandan örnek söylemler de verilerek değinilecektir. Bu stratejiler⁵olumlu-olumsuz kimlik sunumu, çatışma, uyum sağlama, benzerlik, farklılaştırma, bağdaştırma, bağlılık, toplanma/bir araya gelme, bağımsızlık, süreklilik, soyutlama, kaçınma, toplumsal değişiklikleri vurgulama, şüphe uyandırma, savunma, gelecekteki olay/durumları düzenleme çabası, olasılık, başkaldırı, ikna, uslamlama ve onaylamadır.

Yazar, romanda *kimlik sunumunu* ve kişi betimlemesini ön planda tutmuştur. Romanın sürekliliğinin sağlanmış olması da bu stratejinin kullanımına bağlanabilir. Hatta romana Marjinal’i şu sözlerle tanıtarak giriş yapmayı tercih etmiştir:

“Marjinal kendisini hayatın sıklığından kurtaran fantastik kitapları oldum olası severdi. Gerçek hayatta bu türden maceralar yaşamak ister ama yaşam böylesi serüvenleri karşısına çıkarmazdı bir türlü. En başta adıyla kaybediyordu bir maceranın kahramanı olmayı. Aslında adı Marjinal değildi, sınıf arkadaşları böyle söylemeye başlayınca onun da hoşuna gitmiş, hemen benimsemişti. Aykırı davranışları ve çoğu zaman bambaşka bir düşünceyi savunmasından dolayı yakıştırmışlardı bunu. Hem anlamını beğeniyor hem de kulağa hoş geldiğini düşünüyordu. Kısa sürede Marjinal tanımlaması yaygınlaştı, öğretmenler bile onu böyle çağırır oldular (s.5).”

Yukarıdaki söylemden hareketle aynı zamanda Marjinal’in, adıyla da *bağdaştırılarak* farklılaştırıldığı çıkarımı yapılabilir. Romanın diğer bölümlerinde de bu *farklılaştırma* stratejisi uygulanmaya devam edecek ve Marjinal farklı düşünce, tutum ve davranışlarıyla arkadaşlarından ayrılacaktır. Ne var ki Marjinal bu durumu kullanarak

³ ESÇ yönteminin içerik aşamasına giriş bölümünde yer verildiği için araştırmanın bu bölümünde stratejiler ve dilsel yapılanmaya yönelik bulgular yoğunluktadır.

⁴ Bu bölümde açıklama yapılırken kullanılan stratejiler italik olarak gösterilmiştir.

⁵ Strateji adları Büyükkantarçioğlu, N. (2001), Wodak, R., de Cillia, R., Reisigl, M. & Liebhart, K. (2009), Karahan, F. (2005) ve Solak, Ö. (2011)’nin sınıflandırmalarından hareketle oluşturulmuştur.

diğerlerini küçümsemek, ezmek gibi olumsuz davranışlarda bulunmayacak, aksine arkadaşlarına yol gösterici bir kimlik üstlenecektir.

Romadaki kimlikler belirgin bir biçimde olumlu ve olumsuz olarak ayrılmıştır ve özellikleri ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Lise öğrencisi Burhan dışında neredeyse bütün kişiler hep olumlu veya hep olumsuz kimlik olarak sunulmuş ve romanın başından bitimine kadar değişim göstermemiştir. Bu iki grup arasında *ayrışma* olduğu da söylenebilir. Kapiland'ın buyruklarına hizmet eden, uygulamalarını destekleyen ya da oyunlarının farkında olup engellemek için harekete geçmeyen kişiler olumsuz olarak yansıtılmışken; uygulamalarını kabullenmeyip başkaldıran ve hakkını arayan tipler olumlu kimlik sergilemişlerdir. Kapiland tarafından kobay olarak kullanıldığı farkında olmayan kişiler ise romanda sadece yaşanan değişiklikleri aktarmak için yer almıştır ve sadece kurban görünümündedirler. Günümüzde de bu tür ayrıma rastlanabilmektedir. Sözü edilen bu kimlik sunumuna ait bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 1: Kimlik sunumu örüntüleri – toplumruhbilimsel⁶ betimleme

	Kimlik sunumu örüntüleri – Toplumruhbilimsel betimleme				
	Olumlu kimlik sunumu		Olumsuz kimlik sunumu		
	Bireysel kimlikler	Toplumsal Kimlikler	Bireysel kimlikler	Toplumsal Kimlikler	
<u>Marjinal (Hayri)</u>	Sorgulayan, hayalperest, dürtüst, dışadönük, hakkını arayan, özgüveni yüksek, kibar, sıradışı	Öğrenci Marjinal			<u>Kapiland</u>
<u>Mehtap</u>	Çalışkan, iyimser, mutlu, hakkını arayan, sorgulayıcı, temiz kalpli	Öğrenci	Geveze, ciddi, kuralcı, ağız bozuk, gergin, alaycı, insanları küçük gören, azarlayan, kibirli, paragöz, çıkarıcı	Okul Müdürü	<u>Cetin Bey</u>
<u>Burhan</u>	Yardımsaver, korkusuz, hakkını arayan, sorumluluk sahibi	Öğrenci Çilingirin oğlu	Alaycı, şiddete meyilli, kıskanç, öfkeli, yalnız, soyutlanmış	Öğrenci Çilingirin oğlu	<u>Burhan</u>
<u>Sevda Hanım</u>	Unutkan, telaşlı, cesur, dağınık, gururlu, hakkını arayan, sorgulayıcı, yardımsaver, düşünceli, yalnız	Edebiyat öğretmeni	Aşık, korkak, tembel, hakkını aramayan, bencil, yalnız, dalgın, ciddi, selamsız	Biyoloji öğretmeni	<u>Ekrem Bey</u>
<u>Büyükbaba</u>	Sıradışı, yalnız, öfkeli, özgüvenli, yaratıcı, yardımsaver	Bitki uzmanı Büyükbaba	Boşboğaz, geveze, ezik, paragöz, bağımlı, yalancı, çıkarıcı, koltuk sevdalısı	Müdür yardımcısı, Tarih öğretmeni	<u>Zafer Bey</u>
<u>Ezgi</u>	Bilmiş, çalışkan, temiz kalpli	Öğrenci	Alaycı, bilmiş, şiddete meyilli, taklitçi, şakacı	Öğrenci	<u>Yiğit</u>

⁶Toplumruhbilimsel betimlemeler bulgularınırken çoğunlukla direkt olarak yazarın söylemlerinden hareket edilmiş, bazı söylemlerde ise çıkarıma başvurulmuştur.

Burhan romanın başlarında olumsuz kimlik örneği sergilemiş olsa da romanın sonlarına doğru olumlu bir kimliğe bürünmüştür. Önceleri alaycı, kavgacı, vurdumduymaz, tembel, alıngan, kıskanç vb. özellikler gösteren Burhan, ilacın tehlikeli olduğunu öğrenmesi itibarıyla yardımsever, düşünceli, hakkını arayan, sorumluluk alabilen, cesur bir kimliğe bürünmüştür. Romanın sonuna doğru anlaşılmalıdır ki Burhan’ın bu olumsuz davranışlarının altında anne ve babasının baskıcı, aşağılayıcı ve memnuniyetsiz tutumu yatmaktadır.

Romanın girişinde büyükbaba karakterinin özellikleri Marjinal’in görüşlerinden hareketle sunulmuştur. Marjinal’e konulan Hayri adı büyükbabasının babasının adıdır. Bu nedenle Marjinal büyükbabasına karşı kendisini pek yakın hissetmemektedir. Marjinal’in bu durumdan hoşnutsuzluğu romanda yazar tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Eğer büyükbabasının babasının adı Hayri olmasaydı, şimdi o da belki Barış, Ege, Oytun, Önder, Çağan gibi bir ada sahip olabilirdi. Büyükbabası ısrarla torununa bu adın konmasını istemiş, annesi de kıramamıştı onu. Karı koca bu yüzden bir iki hafta tartışmışlar ama sonunda büyükbaba galip gelmiş ve resmi kayıtlara Hayri olarak yazılmıştı (s.6).”

Bu söylemde günümüzde Türk toplumunda görülmeye devam eden büyükbaba/büyükbabaların isminin yeni doğan çocuğa verilmesine bir *karşı çıkış* görülmektedir. Yine küçükler ne kadar fikrini yetişkinlere karşı savunsa da büyüklerin sözü geçmiştir/geçmektedir ki konu kendi çocuklarına isim vermek olsa da. Bu noktada yazarın *başkaldırı* ve *çatışma* stratejilerini kullanarak Marjinal’in bu ideolojisini ortaya koyduğu söylenebilir.

“Marjinal, büyükbabasının evine gittiğinde asla yemek yiyemezdi. Ona göre büyükbabasının tenceresinde kaynayan şeyler yemek değil, ilaç gibi kokan ot çorbalarıydı. Hiçbir yemek kitabında yer almayan çorbalar... Pazarda bile görmediği tuhaf tuhaf yapraklardan yemekler yapardı yaşlı adam. Kazayağı, hindi kulağı, çebelek gibi tuhaf adları olan otlardı bunlar (s.7).” söyleminde ise yazar kuşak *çatışması*na değinmek istemiş olabilir. Çünkü lise çağındaki gençler çoğu zaman büyüklerini beğenmeme eğilimi gösterebilmektedirler ve bu söylemle Marjinal’in dedesi *soyutlanmıştır*.

Yukarıda da belirtildiği gibi yazarın roman boyunca olayların gelişim sürecini aktarmak için kişi veya grupları *çatıştırdığı* ya da fikir ayrılığına düşürdüğü, hatta bazı kişilere kendi içerisinde bile *çatışmalar* yaşattığı gözlemlenmiştir. Bu noktada soru-yanıt yöntemine sıkça başvurmuş ve *uslamlama* ile *şüphe uyandırma* stratejilerini kullanmıştır. Dolayısıyla tartışan, akıl yürüten, neden-sonuç ilişkileri kuran, karşıdakini *ikna* etmek amacıyla kanıtlara başvuran, olayın içyüzünü araştıran kimlikler sergilenmiştir. Tam tersi davranan olumsuz kimlikler de vardır. Bu kişiler ise *çatışma* sırasında bağırma, alay etme, aşağılama, saygınlığı zedeleme, tehdit gibi yollara başvurup karşıdakileri sindirerek haklı çıkmayı, ideolojisini kabul ettirmeyi amaçlamaktadır. Aslında yazar bu stratejileri kullanarak okuyucuyu da ideolojisine inandırmaya çalışmaktadır çünkü bu tipler gerçek hayatta sıkça karşılaşılması mümkün olabilecek kimliklerdir. Ayrıca örtük olarak okuyucunun da akıl yürütmesini, sorgulayıcı okuma yapmasını teşvik etmektedir. Aşağıda bu bulgu örneklendirilmiştir:

M: Size çok önemli bir uyarıda bulunmakla görevlendirildim. **Vali Beyler**, dün bütün okul müdürlerini toplayıp çok önemli bazı bilgiler verdi. Bizleri de bu bilgileri size aktarmak için görevlendirdi.

Mh: Kaç tane vali var bizim şehirde, baksana müdür Vali Beyler diyor.

(...)

M: **Türkiyeli ve Kapılandlı bilim adamlarının** son üç yıldır yaptıkları ortak bir araştırma vardı. (...) Ülkemizde tehlikeli bir virüs oluşmuş. Bilim adamları, **kuş gripinden**,

Kırım kongo kanamalı ateşi hastalığına sebep olan kenelerden bile tehlikeli olan bu virüsün bizler gibi akıllı organizmalar olduğunu söylüyor.

Y: Bizim akıllı olduğumuzu da nereden çıkardı şimdi!

(...)

M: Bu akıllı organizmalar, özellikle yedi ve on yedi yaş grubu içinde olanlar üzerinde çok çok etkiliymiş.

B: Hadi yine yirttınız hocam! Kabak bizim başımıza patladı.

M: Kes sesini terbiyesiz! (...) Genç beyinler üzerinde etkili olan bu virüs sizleri nedensiz şiddet eylemine yönelten bir etki yaratıyor. Az önce terbiyesizlik yapan öğrencimiz Burhan gibi... Biliyorsunuz karakollara kadar gitmesine neden olan pek çok vakası var onun. (...) Bilim eli kolu bağlı durup meydanı bu şiddet virüslerine bırakmayacağından Kapılandlı ve Türkiyeli bilim adamı karşı ilaç araştırmalarına başlamışlar ve sonunda başarmışlar.

(...) Dinleyin! Dinleyin arkadaşlar! Şu anda okulumuzun revirinde her birinize verilmek üzere birer şişe şurup bulunuyor. Sınıflarınıza gittiğinizde bu şişeler size dağıtılacak. Her gün bir kaşık içeceksiniz, durumunuzda bir olağanüstülük sezdiğinizde bir kaşık daha içebilirsiniz, daha fazla değil! Bu kurala uymazsanız kendinizi kontrolden çıkmış bulabilir, sonra pişman olacağınız bir suçun içine girebilirsiniz. Biliyorsunuz yeni ceza yasası son zamanlardaki şiddet olaylarından dolayı 18 yaşından küçükler için de ağır cezalar içeriyor. Ceza sorumluluğum yok, nasıl olsa bir saat tutup sonra serbest bırakırlar diye düşünmeyin. Bu ilaç mutlaka içilecek, arkadaşlarınızdan içmeyen olursa hemen haber vereceksiniz. Bu ispiyonculuk değildir gençler. Çünkü ilacı içmeyenin yaratacağı şiddetten ve kötü sonuçlardan sizler de sorumlusunuz (s.17-21).

Yukarıdaki söylem aracılığıyla toplum üzerinde baskı veya gücün nasıl oluşturulduğu örneklendirilmiştir. Bu örnekte okul müdürü öğrencileri *ikna* etmek için çeşitli *inandırıcılık* stratejilerine başvurmaktadır. Söylemin ilerleyişi değişmektedir. Müdür ilk önceleri kararın üst bir kurumdan geldiğini göstermek için “Vali Beyler” ifadesini kullanmış ve vali beyin söylemini dolaylı olarak aktarmıştır. Ardından ise güvenilirliği sağlamak amacıyla Türkiyeli ve Kapılandlı bilim adamlarını referans olarak göstermekte ve yayılması beklenen virüsün diğer ölümcül virüslerden daha tehlikeli olduğuna değinilerek kıyas yoluyla *farklaştırmaya* gidilmiştir. Öğrencilerden gelen alaycı yorumlardan sonra bunu kendine yediremeyip ilacı kullanmaları gerektiğini kullanmayanların ise kötü sonuçlarla karşılaşacağını vurgulayıp emir ve gelecek zaman yapılarını kullanarak başka çareleri olmadığını aktarıp öğrencilerin sorularını yanıtlama davranışından *kaçınmıştır*. Dolayısıyla ilacı usulüne uygun kullananlar *onaylanacak*, başkaldıranlar ise *soyutlanacaktır*. Hatta müdür öyle olmadığını iddia etse de öğrencilerin birbirlerini ispiyonlamalarının önünü açarak onları *aynıştırmakta* ve *ben/biz-onlar ayrımını* da tetiklemektedir.

Müdürün bu açıklamasına karşılık Marjinal, düşüncesini arkadaşlarının arasında “Bence o verecekleri ilaç şişeleriyle bizi iyice pasifleştirip diledikleri gibi yönetmek istiyorlar (s.32).” söylemiyle ifade etmiştir. Arkadaşı Yiğit tarafından “Bizim Marjinal yine Marjinal düşünceler üretmeye başladı (s.22).” ifadesiyle alaya alınmıştır. Dolayısıyla *soyutlanmış* ve farklı düşünmesi/olması ise adıyla *bağdaştırılmıştır*. Marjinal bunlara aldırma yapıp “üç beş adım kürsünün önüne gidip bir anda etkili bir sesle bağırır ve ‘Hepsi uydurma bunların, ilaç firmalarının para tuzağı! Kimse içmesin o şurubu arkadaşlar!’ diyerek tek tümcesine bile inanmadığı bu konuşmaya isyan/*başkaldırı* duygusuna engel olamadı. Diğer öğrenciler ise onu sadece cesaretinden dolayı alkışlamaktaydılar (s.25).”

Yukarıda da belirtildiği üzere Anti-row şurubunu içmeyi reddeden ve bu duruma *başkaldıran* Marjinal’in aksine, 7-17 yaş arasındaki tüm çocuk ve gençler duruma *uyum sağlayıp* onaylanan davranışı yani baskıcının onlara sunduğu seçeneği kabullenip şurubu içmeye başlamışlardır. Bu süreçte televizyon kanalları, radyolar, gazeteler de etkin bir rol üstlenmiştir. Her gün bu yayın organlarında şurubun içilmesinin gerekliliğini aktaran ifadeler, daha önce fare, kedi, köpekler ile gönüllü insanlar üzerinde yapılan

deneyler aktarılmaktaydı. Kapiland adının kullanımı da ön plana çıkmıştır çünkü insanlar bu ülkeyi güvenilir buldukları için bilim adamlarının ve ürünlerinin de güvenilir olduğu kanısındadır. Anne-babalar da çocuklarının şurubu içmelerini “Şurubunu içmeyi unutma Mehtap, masaya koydum, sandviçleri de çantana koy (s.48)” ifadeleriyle desteklemekteydi. Uygulanan bu strateji işe yaramış ve anti-row şurubunun yanında Kapiland’ın ürettiği tüm yiyecek ve giyim ürünleri de tüketilmeye başlanmıştır. Böylece toplum Kapiland’a *bağımlı* olmuştur.

Romanda bir ülke adı olmasına rağmen Kapiland’ın da olumsuz bir kimlikmiş gibi sunulduğu söylenebilir: “Kapiland’ın yıllardır güttüğü politika buydu. İnsan haklarına saygılıymış gibi görünüp yalnızca kendi çıkarları, ülkesindeki büyük şirketlerin çıkarları için uğraşan bir ülkedydi. Şimdi de kancayı bizim ülkeye takmıştı (s.180).” İlk başta olumluymuş gibi aktarım yapılması sadece güç unsurunun etkisiyledir, Kapiland’ın olumsuz bir kimlik sergilediği örtük de olsa okuyucuya sezdirilmiştir.

Şurubu içen gençlerde ve bağlantılı olarak toplumda oluşan fiziksel, ruhsal, ekonomik değişimler *önce-sonra karşıtlığıyla kıyaslanarak* sunulmuştur:

“Çocuklar daha önce burun kıvrıdıkları kahvaltı masalarından tabaklarındakini silip süpürmeden, bardaklarındakini tek damlasına kadar tepelerine dikip içmeden kalkmıyorlardı. Bir tek sorun vardı artık: Aile bütçesinden gıdaya ayrılan para, eskiye oranla neredeyse iki kat artmıştı. Bundan şimdilik pek yakınan yoktu. Çocuklarımız yesin de parası önemli değil diye bakıyordu gelir düzeyi yüksek olanlar. Evdeki iştah okulda da sürüyordu. Uzun kuyruklar oluşuyordu kantin önlerinde. Eskiden yalnızca bir teneffüste içecek alanlar artık her teneffüs boy gösterir olmuştu kantin önlerinde (s.36).”

“(…) Önceden teneffüslerde basketbol, voleybol oynarlardı ya da birbirleriyle şakalaşır, itişip kakışarlardı (s.38).”

“(…) O şurup içilmeye başladıktan sonra kantin önlerinde yığılmalar başladı. Öğrencilerdeki kilo artışını ben kendi sınıflarımda gözlemleyebiliyorum(s.41).”

“İki ay sonra yeni bir harcama grubu daha kendini fazlasıyla hissettirmeye başladı: giyim. Durmadan bir şeyler yiyen, içen; bu nedenle sık sık da tuvalete giden öğrencilerin fermuarları, irileşen bedenlerden ve sık sık açılıp kapanmaktan bozulmaya başladı. Derken sınıfta her parmak kaldırıştan sonra bir cırt sesi duyulur oldu. Gömleklerin koltuk altından geliyordu bu ses (s.43).”

Tüketmek eylemi romanda söz konusu bu toplumsal, fiziksel, ruhsal değişimi aktarmak için kullanılmış anahtar sözcüktür. Romanda bu sözcük de anlamlandırılmıştır:

“Tüketmek sözcüğü günlük dilde öyle yaygın kullanılır olmuştu ki... Üstelik anlamı da daralmış, yalnızca ‘bir şey yeme’ anlamını kapsar hale gelmişti. Ana sınıfı çocukları bile yemek saati geldiğinde öğretmenlerine şöyle soruyorlardı: Bugün ne tüketeceğiz öğretmenim?”

Toplumda yukarıda da belirtildiği gibi çokça ve gözle görülür durumda değişiklik olmasına rağmen kimse bunun farkında olmayıp sorgulamadan, günlük olağan yaşamına devam etmektedir. Bu durumdan *şüphe duyan* Marjinal, Mehtap, Ezgi, Burhan ve Sevda Hanım *bir araya gelip çözüm* arama girişimini başlatmışlar ve *gelecekteki olayları düzenlemek* için çabalamaktadırlar çünkü gençler, içinde GDO barındıran bu ilacı içmeye devam ederlerse giderek yaşlanacak ve öleceklerdir. Romanda bu durum ilk kopya koyun Dolly örneğiyle *bağdaştırılmıştır*:

“Hayri’nin aklına birden ilk kopya koyun Dolly geldi. Dolly bir laboratuvar canlısıydı. Babası yoktu. İki ayrı dişi koyunun hücreleri kullanılmış ve üçüncü bir dişi koyun da Dolly’yi rahminde taşımıştı. Bu durumda annesi de yok sayılırdı ya...ya da üç annesi vardı. Medyada sevimli kuzu, gösterişli söylemlerle sunulmuştu ama bir süre sonra tombullaşmaya başlamıştı. Bunu önce fazla beslenmesine bağlamıştı bilim adamları ama Dolly gittikçe

şişmanladı ve erken yaşlanma belirtileri ortaya çıkmaya başladı. Bir süre sonra da öldüğünü duyurdular.

Hayri bu konuyu merak edip internette yaptığı araştırma sonucunda üzerinde deneyler yapılan kopya canlıların genellikle aynı sonla karşılaştığını öğrenmişti. Şişmanlık, erken yaşlanma ve doğal ömrünü tamamlayamadan ölüm! Şimdi Kapiland'ın yolladığı ve bir mucize gibi görülen bu şurup tüm arkadaşlarını şişmanlatmaya başladığına göre... Yakında belki de Dolly gibi yaşlanmaya başlayacaklardı ve derken...

Bu korkunç bir şeydi. Bir ülke başka bir ülkenin insanlarını kobay gibi kullanıyordu. Hayri, ülkemiz Kapiland'ın bir laboratuvarına dönüşecek diye düşündü. Kimse kimseyi öldürmeyecekti, doğru ama şişmanlayıp ardından hızla yaşlanarak öleceklerdi Dolly gibi..."

Anti-row şurubu sonrası gerçekleşen toplumsal değişimler Dolly'nin yaşadıkları ile *benzerlik* göstermektedir. Marjinal bu benzerlikten yola çıkarak gelecekte oluşabilecek *olasılıkları* düşünmektedir. Burada *uslamlama* stratejisi kullanılarak neden-sonuç ilişkisi kurulduğu söylenebilir.

Araştırmanın bu noktasına kadar romandan alıntılar yoluyla ESC'nin ikinci aşaması olan stratejilerin yazar tarafından nasıl kullanıldığı örneklendirilmiştir. Devamında ise bu örneklendirmelerin dışında yazarın ideolojiyi (duygu, düşünce ve tasarıları [Sever, 2012: 15]) yansıtmak amacıyla hangi biçim ve yapılarla ya da sözcüklere yer verdiğinden söz edilecektir.

Sertbarut her ne kadar roman kişilerini de konuşurmuş olsa da romanın birçok yerinde kendini ve dünya görüşünü hissettirmiştir. Hatta zaman zaman "Bu kitabın yazarı olan bana da 'Lütfen, Hayri'yi az kullanın, bana Marjinal denmesini istiyorum.' diye o kadar ısrar etti ki onu kırmamak için bazı ilkelerimden vazgeçmek zorunda kaldım (s.6)." örneğinde olduğu gibi direkt olarak kendi yorumlarını katmaktan çekinmemiştir. Çözümleme yapılırken bu nedenle kimliklerin yanında yazarın ideolojisine de değinilmiştir.

Benzetmelerden ve sözcük tekrarlarından çokça yararlanılmıştır. Özellikle kahramanların çatışmaları sırasında metnin ritmi ve heyecanın artırılmasında bu dilsel kullanımın etkisi bulunmaktadır.

Yapıtta önce-şimdi-sonra arasındaki değişiklikler karşılaştırılırken sıkça *artık*, *daha önce*, *eskiye oranla*, *eskiden*, *gibi* kıyaslama ifadelerine yer verilmiş ve şimdiki zamanın hikâyesi (-yordu) kullanılarak aktarma yapılmıştır. Yine bu değişikliklerin herkeste olduğunun belirtilmesi noktasında *hepsi*, *bütün*, *herkes*, *her zaman* gibi genelleme ifadelerine başvurulmuştur.

Kimlik sunumunda yazarın sıkça sıfatlara, ortaçlı yapılarla, abartma ifadelerine ve benzetmelere yer verdiği gözlemlenmiştir. "... Kapiland'ın sıcak bölgelerinde yetişen, tornada yuvarlaklık verilmiş gibi düzgün, ithal portakalların suyu sıkılıyor, iri yarı ineklerinin sütünden hazırlanmış, cicili bicili plastik kaplara, fabrikalarda otomatik makinelerle doldurulmuş krem peynirler ekmeğe sürülüyordu. (...) Kapiland'dan ithal edilen yiyecekler bir anda çeşitlendi. Bunların çoğu hazır, paketlenmiş durumdaydı. Sokakta, otobüste, piknikte, okulda, durakta; hatta mutfakta fazla oyalanmak istemeyenler için de evde kolayca yenebilecek, hazırlık gerektirmeyen, değil pişirmek ısıtmaya bile gereksinim duyulmayacak gıdalardı. Fazla zaman değil, hiç zaman harcanmadan yenebilecek, atıştırılabilecek şeyler (s.35-37)..." söyleminde de bu biçimler kullanılarak Kapiland *yüceltilmiş* ve *farklaştırılmıştır*.

Sonuç ve Tartışma

Roman, ESC yönteminin üç aşamasına (içerik, strateji ve dilsel yapılanma) göre çözümlenmiştir.

Seçilen yapıt strateji kullanımı bakımından zengindir. Yazar bu strateji çeşitliliği sayesinde hem kendi ideolojisini hem de roman kişilerinin ideolojilerini söylemleri aracılığıyla aktarmıştır ve toplumda kişilerin birbirlerine uyguladığı baskıyı ve bu baskıdan doğan ilişkileri gözler önüne sermiştir. Bu baskı romanda kimi zaman okul müdürü, öğretmen ve aileler tarafından öğrencilere/çocuk ve gençlere kimi zaman öğrenciler arasında -ki bu durum akran zorbalığı olarak da adlandırılmaktadır- kimi zaman da ülke yöneticileri tarafından halka karşı uygulanmıştır. Bu noktada *olumlu-olumsuz kimlik sunumu, çatışma, uyum sağlama, benzerlik, farklılaştırma, bağdaştırma, bağımlılık, toplanma/bir araya gelme, bağımsızlık, süreklilik, soyutlama, kaçınma, toplumsal değişiklikleri vurgulama, şüphe uyandırma, savunma, gelecekteki olay/durumları düzenleme çabası, olasılık, başkaldırı, ikna, uslamlama ve onaylama* gibi stratejilerin kullanılması etkilidir. Aynı zamanda romanda yer alan kişiler ve olaylar günlük hayatta sıkça karşılaşılabilecek niteliktedir ve dil de bu duruma uygun biçimde yapılandırılmıştır.

Her anlatı bir içerik (öykü) ve bir ifade (söylem) düzlemine sahip yapıdadır (Chatman, 1978/2009: 137). Aynı biçimde söz konusu anlatının (roman) da içerisinde birçok söylemi barındırdığı açıktır. Anlatıların içinde yer alan bu söylemlerin ESÇ yöntemi ile analiz edilmesi sayesinde özellikle eğitim sürecinde öğrenciler tarafından “dil aracılığıyla ilişkileri açıklama, yorumlama, betimleme; eleştirel düşünme; dilsel yapı ve işlevlerini, sosyal rollerin dil aracılığıyla nasıl edinilip dönüştürüldüğünü, güncel olayların tarihsel yapılanma süreçlerini sezinleme, güç bilgisini işletme/yönetme; problem çözme; önemli kavramları bulgulama; söylem ve bağlam arasında ilişki kurma (Rogers, 2004: 1-2, 8; Huckin, Andrus and Clary-Lemon, 2012: 110; Bukhari and Xiaoyang, 2013: 15, Doğruer, 2010)” gibi bir dizi bilişsel, sosyal, kültürel, tarihsel vb. işlem yapılır. Bu işlemler Türkçe Öğretim Programı’nın amaç ve kazanımlarıyla da örtüşür niteliktedir.

Kaynakça

- Bukhari, N. H. S. and Xiaoyang W. (2013). Critical discourse analysis and educational research. *IOSR Journal of Research & Method in Education (IOSR-JRME) e-ISSN: 2320-7388, p-ISSN: 2320-737X Volume 3, Issue 1 (Sep. -Oct. 2013), PP 09-17 www.iosrjournals.org.*
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2000). Görsel basında dil kullanımı yoluyla kadın kimliği oluşturma. *Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi*, S. 92, s.7-18.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2001). Eleştirel söylem çözümlemesi ve toplumruhbilim bağlamında bir metin incelemesi: İnci Aral’ın gölgede kırk derece adlı öyküsü, *I. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu*, Denizli.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). Söylemden ideolojiye: Eleştirel söylem çözümlemesi. İçinde Kocaman, A. (Y. Haz.), *Dilbilim: Temel Kavramlar, Sorunlar, Tartışmalar* (s.101-116). Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Chatman, S. (2008). *Öykü ve söylem* (Çev. Yaren, Ö.). Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti. (Özgün çalışma, 1978).
- Dilidüzgün, S. (2004). *İletişim odaklı Türkçe derslerinde çocuk kitapları*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

- Dilidüzgün, S. (2008). Türkiye’de edebiyat öğretimi ve edebiyat öğretiminde çağdaş yönelimler. İçinde İpşiroğlu, Z. (Y. Haz.), *Çağdaş Türk Yazını* (s. 231-243). İstanbul: Toros Kitaplığı.
- Doğruer, S. (2010). *Critical Discourse analysis and second language education*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Günay, D. (2013). *Söylem çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Huckin, T., Andrus, J. and Clary-Lemon, J. (2012). Critical discourse analysis and rhetoric and composition. <http://www.ncte.org/library/NCTEFiles/Resources/Journals/CCC/0641-sep2012/CCC0641Critical.pdf> adresinden elde edildi.
- Karahan, F. (2005). Toplumruhbilimsel betimlemeler ve eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında “gelinim olur musun?” adlı yarışmadaki dedikodu nitelikli konuşmalara yönelik bir inceleme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, S.1, s.125-154.
- Karahan, F., Duman, D. ve Sarıbaş, T. (2001). Dilden ideolojiye: Popüler bilimsel makalelerin eleştirel söylem çözümlemesi. *I. Dil, Yazın, Değişim Sempozyumu*, Denizli.
- MEB (2006). *İlköğretim Türkçe Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar)*. Ankara.
- Özdoğan, Ş. (2014). “Nitel araştırmanın iletişim araştırmalarında rol ve önemi üzerine bir deneme”, *Global Media Journal: TR*, Edition 4 (8).
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Rogers, R. (2004). An Introduction to critical discourse analysis in education. İçinde Rogers, R. (Ed.), *An Introduction to Critical Discourse Analysis in Education*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Sertbarut, M. (2007). *Kapiland’ın kobayları*, İzmir: Tudem Yayınları.
- Sever, S. (2012). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Solak, Ö. (2011). Küçük Ağa romanının eleştirel söylem çözümlemesi. *Akademik Bakış Dergisi*, S. 26, s.1-14.
- Wodak, R., de Cillia, R., Reisigl, M. & Liebhart, K. (2009). *The discursive construction on national identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.